

Szemelvények a faipar történetéből I. rész 1836 – 1942

Tóth Sándor László❖

A cikk áttekinti a magyar faipartörténet 1836–1940-ig tartó szakaszának legfontosabb eseményeit, nevezetes személyiségeit, üzemait. Bemutatásra kerülnek az ország történetének sorsfordulói, a faipar történetének korszakváltásai, az ipar ismérvei. Az Első Magyar Iparműkiállításra vált ismertté Steindl Ferenc pesti asztalosmester. Az 1880-as években alapítottak műhelyt, ill. bútorgyárat Lingel Károly, Thék Endre és Michael Thonet. A 19. és 20. század fordulója általában az ipar, ezen belül a faipar fejlődésével jellemezhető Magyarországon. Ekkor 13 hajlítottbútor-gyár működött az országban. Az első világháború után a Trianoni békeszerződéssel erősen lecsökkent az országterület, az erdők zömével együtt a határon kívülre került az ipar nagy része, a megmaradt országrészen újra kellett építeni a faipart is. Ennek volt úttörője Lámfalussy Sándor Zala megyében.

Kulcsszavak: A faipar története, Faipartörténeti kronológia, 19. és 20. század.

Excerpts from the Hungarian woodworking industry. Part 1. 1836-1942

The article overviews the 1836–1940 passage of the history of the Hungarian woodworking industry, including the most important events, prominent people and manufacturing plants. The turning points, beginnings of new eras and the characteristics of the industry are introduced. Ferenc Steindl, the first joiner in Pest became well-known at the First Hungarian Industrial Exhibition. The first workshops and furniture plants were founded by Károly Lingel, Endre Thék and Michael Thonet in the 1860s. The turn of the 19th century can be characterised by the development of industry – including the woodworking industry in Hungary. At the time, 13 curved furniture plants were in operation. The Trianon Peace Treaty following WWI brought a drastic decrease in the territory of the country. With the majority of the industry, as well as the forests being located outside the borders, the woodworking industry had to be reestablished. Sándor Lámfalussy was a pioneer in this field in Zala County.

Key words: The history of the woodworking industry, Chronology, 19th and 20th century

Faipar-történeti kronológia

A reformkortól a kiegyezésig

- 1836 Irinyi János feltalálja a zajtalanul gyulladó gyufát, gyufagyárat alapít Pesten
- 1840-es évek Steindl Ferenc asztalosmester műhelyt üzemeltet Pesten
- 1850-es évek Gyufaipari gépeket gyártanak Európában
- 1857 Fűrészmalomok erdőfelügyelőségi szabályozása
- 1858 A Szegedi Gyufagyár alapítása
- 1863 15 gőzfűrészgép működik az országban
- 1864 Lingel Károly esztergaműhelyt nyit Pesten

A kiegyezéstől az I. világháborúig

- 1868 A XXXVIII. tc. alapján megindul a faipari szakoktatás
- 1872 Thék Endre megalapítja gyárat Pesten

- 1875 Michael Thonet megépíti gyárat Nagyugrócon
- 1878 Nasici Tanningyár és Gőzfűrész Rt. alapítása Baracson
- 1880 körül –Az első magyar nagyszabású fűrésztelep Nagybittsén
- 1881 XLIV. tc. –Az első iparfejlesztési törvény
- 1880-as évek M. kir. Állami Felsőipari Iskola Budapesten
- 1883 Gaul Károly megszervezi az iskola Faipari osztályát
- 1883 körül Megjelenik az Épületasztalos felső ipariskolai könyv
- 1884 XVIII. tc. az ipartestületek megalakításáról
- 1885 A Furnér és Lemezművek elődcégének megalapítása
- 1894 13 hajlítottbútor gyár üzemel Mo.-on
- 1896 Millenniumi kiállítás Budapesten

❖ Dr. Tóth Sándor László CSc. c. egyetemi tanár, Vezető főtanácsos, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium

- 1900 Magyar hajlított bútorok a Párizsi Világkiállításon
- 1900 körül Parkettagyártó és Kereskedelmi Rt. alakul Budapesten
- 1906 Fatelítő üzem kezdi meg működését Püspökladányban
- 1910 A hordógyártás gépesítésének kezdetei
- 1919 Megalakul a Debreceni Gőzfűrész és Faárugyár Rt.
- 1920-as évek Megjelenik a Lingel Gyár Varia bútorcsaládja
- 1922 Megalakul a Kerkavölgyi Faipari Rt., megkezdődik a Lenti Fűrészüzem építése
- 1928 A magyar-svéd gyufaipari szerződés megkötése
- 1929 A Szék- és Faárugyár megalapítása Budapesten
- 1938 A Szombathelyi fűrészüzem alapítása
- 1940-es évek Ipari méretű forgácslapgyártás Európában
- 70 km-es erdei vasúthálózat Zalában

Ipartörténeti szemelvények 1836 és 1942 között

A vizsgált időszak alatt a magyar faiparban komoly változások mentek végbe. 1842-ben volt az Első Iparműkiállítás Pesten, és ezen a kiállításon már megjelentek a hazai gyártású bútorok. Az 1867. évi kiegyezés után kapott lendületet az általános gazdasági és ipari fejlődés. Ezt a folyamatot törte meg az I. világháború, pontosabban Trianon, amikor is az országterület részbeni elvesztése miatt újjá kellett építeni az ipar nagy részét a megmaradt ország-részen.

1942 háborús év ugyan, de ekkor adtak ki ipari címtárakat, amelyek jól tükrözik a II. világháború előtti ipart. A háború után egészen a viszonyok nagymértékben megváltoztak, átrendeződtek.

Az alábbiakban áttekintjük e jó évszázadnyi időszak legfontosabb aspektusait.

Faipar, fafeldolgozás

Történeti szemléletben önmagában nem is vizsgálható a fafeldolgozás, a faipar. Ismerni kell két alappilléret: az erdőgazdálkodást, amely a feldolgozható faanyagot adja, valamint az általános ipari fejlődést, amely a technikát nyújtja.

Ez utóbbihoz azt kell hozzátenni, hogy a technikai fejlődés többségében külföldi eredmények adaptációja nyomán következett be iparunkban.

További felvetődő kérdések, fogalom-párok:

- Elsődleges és másodlagos fafeldolgozás, nem pedig elsődleges és másodlagos faipar
- Kézművesség és gyáripar
- Fűrészipar, falemezgyártás(ipar), bútorigar, épületasztalosipar, vegyes faipar, de gyufa-gyártás, hordókészítés
- Erdészet és faipar, erdőgazdaság és fagazdaság, erdőgazdálkodás és fafeldolgozás.

Mindezek olyan kérdések, amelyek megválaszolása, kifejtése részben még várat magára.

Az ipar ismérvei

Iparról általában akkor beszélhetünk, ha megvalósul az azonos termékeket előállító gyártás, vagyis megismétlődnek az eljárások. A kézművesség után a gyáriparnak többé-kevésbé kialakult technológiája (paramétereiben is rögzített eljárásrendje) van (Román, 1978), s hozzátehetjük, hogy az ipar saját terminológiával, szakirodalommal, sőt már történettel is rendelkezik.

Könnyen belátható, hogy a fenti ismérvek a faiparra is érvényesek. Beszélhetünk nemcsak fűrész-, gyufa- és bútorigarról, de ma már kárpitosiparról is. A faiparon belül további szakágazatok, iparágak különböztethetők meg a feldolgozás módja, a technológiai sorrendiség és egyéb szempontok szerint ugyanúgy, mint általában az iparban. Szokás kitermelő iparágakat, vagy ipart és nyersanyag-feldolgozó és késztermékgyártó iparágakat, ill. ipart megkülönböztetni. Ennek megfelelően a mai fogalmak szerinti faipari ágazatok a fűrészipar, a lemezipar, a bútorigar, az épületasztalosipar, bár fűrészüzemek mellett működik parkettagyár is, s itt már integrálódik az alapanyagfeldolgozás és a késztermékgyártás.

Sorsfordulók az ország, az ipar életében

A faipar mindenkori helyzetét, lehetőségeit alapvetően az ország, általában az ipar és nem utolsósorban az erdőgazdálkodás, a kitermelt és rendelkezésre álló faanyag mennyisége, minősége és területi hozzáférhetősége (eloszlása)

határozta meg. Az országnak az iparra is kiható sorsfordulóit a XIX. és XX. században az **1. táblázat** szerint lehet jellemezni.

Korszakok a faipar történetében

Ha a faipar történetét jóval a XIX. század előtti időszakról kezdve vizsgáljuk, annak korszakváltásait és főbb jellemzőit a **2. táblázat** szerint is értékelhetjük.

A vizsgált időszakot jól jellemzi a kézműves faiparosok 1834 és 1939 közötti számának változása. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy Trianon után egy egészen más – minden szempontból kisebb – ország adatairól van szó. Kár, hogy a két világháború között nem volt iparstatisztikai felvétel, így erről az időszakról nem állnak rendelkezésre kielégítő adatok. Emiatt

a kézműves-faiparosok létszámának alakulása a **3. táblázat** szerint mutatható be.

Nevezetes személyek

A XIX. század eleji Pesten Vogel Sebestyén „bútorgyárnok”, majd néhány évtizeddel később Steindl Ferenc volt a legismertebb asztalos. Meg kell itt említeni Irinyi Jánost, a zajtalanul gyulladó gyufa feltalálóját. Nem sokan tudják, hogy Gábor Áront, az 1848-as szabadságharc ágyúöntőjét a berecki Asztalostársaság szabaddította fel, itt kapott asztalos képesítést, és dolgozott asztalosként is.

Gelléri Mór „A magyar ipar úttörői” c. 1887-ben kiadott életrajzi összeállításában a bútórész és építési iparban Ybl Miklós műépítész és Popper Lipót faiparos (fűrésziparos) mellett

megemlékezik Guilbrand Gregersen ács, épületasztalos és faipari vállalkozóról, Krámer Samu kárpitos vállalkozóról, Thék Endre épület-műasztalosról és Zay Albert faiparosról.

A XIX. és egyben XX. század legismertebb bútorgyárai a Thonet gyárak (Michael Thonet, Thonet testvérek), és a Lingel gyár (Lingel Károly és fiai) voltak.

1. táblázat – Sorsfordulók az ország életében

Sorsforduló	Fő jellemző	Hatása az iparra, faiparra
Kiegyezés	Kapitalista fejlődés	Iparosítás, a faipar fejlesztése
I. Világháború	Területvesztés	13 hajlítottbútor gyár a határon kívül Iparfejlesztés a határon belül
II. Világháború	Államosítás	A kisipar visszafejlesztése A gyáripar fejlesztése
Rendszerváltás	Privatizálás	Külföldi tulajdon Kis- és középvállalkozások
EU csatlakozás	Nemzetközi verseny	A régiók fejlesztése

2. táblázat – Korszakváltások a faiparban

Korszak (váltás)	Fő jellemző
Az asztalosság elkülönülése	A gyalu használata Fűrészgépek
Gépesítés	Gőzgép Szállítható (elektromos) energia
Farost- és forgácslemezek	Gyártás és felhasználás
Folyamatos gyártás	Gépsorok
Elektronika	Megmunkáló központok Informatika Komputerizált irányítás

Fűrészüzemek, fűrészipar

Országunkban először az erdőben gazdag területeken épültek ki a fűrésztelepek, majd az Alföldön, a Tiszán leúsztatott fenyőrönköket dolgozták fel, vagy Pesten, ahová a Dunán szállították rönköket, elsősorban fenyőt. Az alapvető tényező, ami elősegítette a fűrészipar fejlődését, az építkezések faanyagszükséglete (állványzatok, tetőszerkezetek) volt. A fűrészelés technikájában – a vizifűrészek után – a (gőz)gépi hajtás, majd a többlapos keretfűrészek jelentették az előrelépést, majd megjelentek a szalag- és körfűrészgépek, de utóbbiak alkalmazása már átvezet a bútórész és épületasztalosipar területére.

3. táblázat – A kézműves faiparosok 1834 és 1939 között Magyarországon

	1834*	1891*	1938**	1939
Asztalos	20926	34926	13218	13751
Ács	12482	21255	5333	7418
Faesztergályos	1430	2194	566	497
Faszobrász	204	156	124	60

* önálló és segéd, ** Kárpátaljával

Forrás: Gaul, 1941

A XIX. század végi konjunktúra idején rengeteg faanyagra volt szüksége az országnak: az építkezések mellett a vasútépítések (talpfa, vezetékoszlopok) is igen sok faanyagot igényeltek. E szükségletet ismerte fel Popper Lipót Trencsénben, ahol ipartelepeket létesített, lendületet adva a faiparnak. Volt időszak, amikor 60 fűrészkerettel dolgoztatott, érdekeltsége kiterjedt Liptó, Túrócz, Trencsén, Árva és Zólyom vármegyékre. Popper létesítette az első gőzfűrész-malmokat – ahogy akkoriban nevezték – az országban, s Nagybittsén igen komoly, 8 keretes fűrészüzemmel dolgoztatott. Faáruai egészen Egyiptomig, a Szezei csatorna építkezéséig eljuttattak.

Az első világháború után elkerült az országból az erdők és a faipar nagyobb része, az addigi faexportáló Magyarország faimportra szorult. Ide vezethető vissza fenyő importfüggőségünk, mely a mai napig megmaradt. Felértékelődtek ugyanakkor a megmaradt erdők, s ebben az időszakban két komolyabb fűrészüzem is épült: a borsodi Ládiban és a zalai Lentiben. Az erdőben gazdag Zala megyében, az 1922-ben alapított Kerkavölgyi Faipari Rt. Lenti községbe telepített ipart. Ebben szerzett elévülhetetlen érdemeket Lámfalussy Sándor erdőmérnök, az Esterházy uradalom erdőmestere, későbbi soproni professzor. Azonos nevű fiát tartják az európai monetáris unió és az Euró megteremtőjének. Az addigi külteljes erdőgazdálkodás, az erdő tövön való eladása helyett a belteljes gazdálkodásra tértek át. Saját természetessel, feldolgozással, a faipari termékek kiszállításával akarták nyereségessé tenni a zalai erdőket és emelni az erdők minőségét. Ekkor épült ki Zalában a mintegy 70 km hosszú erdei vasúthálózat.

Falemezgyártás

Az 1880-as években létesült a Furnér és Lemezművek elődcége Rákospalotán. Először a

Dunán leúsztatott fenyőrönkök fogadására épült ki fatelep, majd megjelentek a keretfűrészek, a gátterek. Egy időben öt volt belőlük, később az üzemben ajtót, ablakot is gyártottak. Magyarországon, nagy valószínűséggel itt helyezték üzembe az első furnérvágó kést, gőzgépi meghajtással. Az 1896-os millenniumi kiállítás 32 pavilonja is itt készült. Rétegelt lemezt az 1930-as évektől gyártottak, de ekkor a városrészt már Újpestnek nevezték.

A vizsgált időszak utolsó évében, 1942-ben indult meg a rétegelt lemezek gyártása Szegeden, az egykori Spodium és Enyvygyárban.

Épületasztaloság

A kiegyezés utáni évtizedeket, különösen pedig a Millennium, a XIX. és XX. század fordulójának időszakát a magyar gazdaság aranykorának is szokás nevezni. Ekkor országos hálozatok, vasúti, banki épületek, és számos középület létesült. Ez utóbbiak jelentős épületmunkát igényeltek. Egyik legszebb példájuk az Országház, mely asztalosmunkáinak, bútorainak egy részét Thék Endre budapesti üzemében, szlavón tölgyből készítették – érdemes megnézni.

Bútorkészítés, bútorgyártás

Az 1842. évi Első Iparműkiállításról annak szervezője, Kossuth Lajos a következőket írta:

„Steindl Ferenc pesti asztalosmester művei legfényesebb terméinkben rég honosak, s ha kik távolabbról őt nem ismerték volna (mert Pest-Budán és vidéken ki nem ismerné?) bizonyosan örvendezni fognak, ha megértik, hogy azon ékes szobaszerkezet, melyet dunai gőzhajókon, kivált az újabbakon minden utas gyönyörködve szemlél, honi születésű mester műve”.

Az igazi áttörést, új korszakot a(z ülő)bútorok gyártásában Michael Thonet, Bécsben élő asztalos találmánya, a bükkfa hajlítása, ill. az ebből készülő bútorok jelentették a XIX. század

4. táblázat – A fa- és csontipar az iparon belül, százalékban 1919 és 1943 között

	1929	1933	1938	1943
Ipartelepék száma	11,1	8,6	38937	9,2
Munkások száma	4,9	3,7	3,8	3,6
Beépített Lóerő telj.	1,5	1	1,1	1,2
Termelési érték (P)	3,1	1,9	2,4	2,4

Forrás: Berend, 1958

második felében. Ebben a technológiában a gyáripari termelés minden olyan fontos követelménye, mint a gépesítés, a sorozatgyártás és az olcsóság is megvalósult. Ezzel az eljárással már ekkor csereszabatos bútoralkatrészeket lehetett gyártani, sőt szétszerelten a tengerentúlra szállítani. A számos Thonet gyár egyike Nagybitsén létesült.

Krámer Samu az 1878. évi párizsi világkiállításról készített összeállításában a hajlított (Thonet) bútorokról a következő elismerést vetette papírra:

„Ausztia és Magyarország együttműködésének egy nemét tüntették fel tömören hajlított faművek, oly iparág, amelyet a szó valódi értelmében Monarchiánkban találtak fel, s amelynek előállításában a földkerekség minden európai országai közül minket illet elvitathatatlanul az elsőbbség”

1894-ben Európa hajlítottbútor-gyárai közül 13 Magyarországon működött. Az I. Világháború után a Thonet gyárak a határon kívül rekedtek, de már 1919-ben hajlítottbútor-gyár létesült Debrecenben, Debreceni Gőzfűrészt és Faárugyár néven, amely 1929-ben már 400 munkást foglalkoztatott. Pár évvel később Budapesten is hajlítottbútor-gyárak alakultak, többek között az angyalföldi Szék- és Faárugyár.

Ismertség és elismertség szempontjából is kiemelkedett a budapesti Lingel gyár, amelyet id. Lingel Károly alapított. Az egy időben 250 fős üzemben munkacsoportokat (mai néven teameket) alakítottak ki, és a gyártást jó tervekkel, tipizált alkatrészekkel látták el. Így készült a mai szemmel furcsán hangzó ELKAFI, Egyesült Lingel Károly és Fiai elemes (vízszintesen és függőlegesen egyaránt sorolható) könyvszekerény család, amikor az idősebb Lingel Károly két fia is bekapcsolódott a gyár vezetésébe. Ott született meg az eredeti

„Varia” elemes bútor is (ennek utódja lett az 1960-as években a BUBIV Varia bútor). Lingelék újítása volt abban az időben a bútorok teljesen berendezett szobában történő bemutatása Budapesten, a Rózsa utcában.

A faipar helyzete az iparon belül

A XIX. és XX. század fordulóján a faipar a negyedik helyet foglalta el az ország iparában – eltekintve az élelmiszeripartól –, legalábbis ami a termelési értéket illette. Ez a 6-7%-os arány Trianon után lecsökkent, kisebb lett a faipar súlya az iparban. Érdekes, hogy az akkori statisztika fa- és csontiparról beszél (4. táblázat).

Szakoktatás, szakirodalom

Az ipar ismérvei között szerepel a szaknyelv, a szakirodalom. Ennek művelőit elsősorban a szakoktatásban kell keresni. Ebből a szempontból a budapesti Felső Ipariskola, az újpesti, a szegedi szakiskola oktatói voltak a jelentősebbek, de említést kell tenni a kassai, brassói szakiskolákról is.

Köztudott, hogy a selmeci, majd soproni erdőmérnök képzés keretében a fahasználton belül faanyagismeretet, fűrészelést is oktattak. Ennek részleteire itt nem térünk ki, azokat a Nyugat-Magyarországi Egyetemen, Sopronban jobban ismerik, publikálták.

Felhasznált irodalom

1. Berend T. I. – Ránki Gy. 1958. *Magyarország gyáripara a második világháború előtti és utáni időszakban.*
2. Gaul K. id. 1902. *Hazánk házi faipara.* Országos Erdészeti Egyesület, Budapest.
3. Gelléri M. 1887. *A magyar ipar úttörői.* Dobrowski és Franke kiadása, Budapest.
4. Kolossváryné P. M. 1978. *A faipar története Magyarországon.* Országos Erdészeti Egyesület, Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei XI-XII.
5. Román Z. 1978. *Az ipar gazdaságtana.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
6. Tóth S. 1999. *A fafeldolgozás 1945 előtt.* Fejezetek a fa- bútoripar és asztaloság történetéből Magyarországon a kezdetektől 1945-ig. Ag-roinform Kiadó, Budapest.